

ГРЕЦЬКОМОВНА ПЕРІОДИКА ПОЧАТКУ ХХ СТ. У ФОНДАХ ОДЕСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

*Бережок Євгенія
м. Одеса*

Чільне місце у зібранні рідкісних і цінних видань Одеської національної наукової бібліотеки посідають періодичні видання етнічних спільнот Півдня України початку ХХ століття, надруковані національними мовами. Формуванню цієї колекції значною мірою сприяло розпорядження одеського градоначальника Олексія Іраклійовича Льовшина, видане ще у 1830-х роках, яке зобов'язувало міські типографії передавати примірники всіх друкованих видань до фонду Одеської міської публічної бібліотеки (нині – Одеська національна наукова бібліотека)[4]. Таким чином до бібліотеки потрапляли періодичні видання французькою, італійською, німецькою, польською, єврейськими, болгарською, грецькою та іншими мовами етнічних спільнот Одещини.

В історичному розвитку Одеси ХІХ століття помітне місце посідала грецька громада, беручи активну участь у соціально-економічних процесах і культурному житті міста, зокрема й у видавничій сфері. Підприємницька діяльність і громадська активність греків зумовлювали постійний попит на періодичну пресу. Інтерес до подій на історичній Батьківщині та потреба в оперативній інформації для розвитку торгівлі сприяли регулярній передплаті грецьких газет і журналів уже в першій третині ХІХ ст. Водночас суворі цензурні обмеження російської книжкової торгівлі дозволяли ввезення іноземних видань лише через цензурні установи, що часто спричиняло значні затримки з їх доставленням. Перші спроби започаткувати регіональне грецькомовне видання в Одесі відносяться до середини ХІХ ст. На початку 1860-х рр. ініціативу заснування журналу для греків й усього краю виявив відомий український композитор П. І. Ніщинський, чия доля була тісно пов'язана з Грецією. Саме він вирішив випробувати себе у видавничій діяльності, започаткувавши для грецької громади літературно-комерційний журнал «Меркурій»¹ («Ερμής») [3, 4].

Упродовж 1906–1917 рр. в Одесі виходило п'ять грецьких газет: «Світ» («Κόσμος», 1906–1914), «Світло» («Φώς», 1909–1911), «Грецька зірка» («Ελληνικός Αστήρ», 1913–1916), «Сонце» («Ηλιος», 1916–1917), «Відродження» («Αναγέννησις» 1917) [1, с. 19], примірники яких зберігаються у фонді Одеської національної наукової бібліотеки. За виключенням

¹ В українській історіографії назву цього видання традиційно перекладають як «Меркурій», хоча слово «Ερμής» дослівно означає «Гермес».

часопису «Світло» вони друкувалися у друкарні під назвою «Слов'янська», що належала відомій одеській громадській діячці і педагогині Олені Хрисогелос.

Щоденна політична і літературна газета «Світ» («Κόσμος») виходила у 1906–1914 рр. Її видавцем був Петрос Константінідіс, головним редактором – Федір (іноді у літературі та джерелах згадується як Теодор) Мосхопулос, а відповідальним редактором Георгос Константінідіс [12, 1906. Рік. 1, № 1 (1 груд.)]. Спочатку газета виходила щоденно, проте згодом почала виходити три рази на тиждень, по середах, п'ятницях та неділях. Матеріали часопису розподілялися по рубриках «В Одесі», «Відомості з Греції», «Відомості з-за кордону», хроніка, телеграми, новини з біржі, реклама, так чи інакше пов'язана з Грецією та грецькою культурою, а також літературна частина, де друкувалися поетичні та художні твори.

Редакція «Космосу» відкрито демонструвала промонархічну позицію, висловлюючи підтримку королівській родині Греції, тож газета була своєрідним офіційним виданням грецького уряду для грецької діаспори в Росії та на Балканах. Видання мало розгалужену мережу кореспондентів у таких містах, як Лондон, Париж, Константинополь (Стамбул), Софія, Белград, Бухарест та інших [13, с. 14]. Згодом внутрішні суперечності в редакції призвели до відставки Ф. Мосхопулоса, який раніше був близьким соратником П. Константінідіса [13, с. 16]. У серпні 1914 р. газета припинила своє існування. В Одеській національній науковій бібліотеці зберігається майже повний комплект за 1906–1913 рр.

У 1909–1911 рр. раз на тиждень виходила політична, літературна і комерційна газета «Світло» («Φως»), яка друкувалася в одеській друкарні «Труд» [14]. Її видавцем був Михаліс Кіріазіс, а директором і головним редактором – згаданий раніше Федір (або Теодор) Мосхопулос, відповідальним редактором – Петрос Калотіс [13, с. 16; 14, 1909. Рік 1, № 1 (16 трав.)]. Видавці часопису прагнули згуртувати всіх греків, які були змушені іммігрувати до Російської імперії, зберегти їхню національну ідентичність через мову, культуру й літературу, а також підтримувати тісний зв'язок діаспори з історичною батьківщиною. У першому числі було надруковано програму газети, де окреслювалися питання, що найбільше хвилювали грецьку громаду [14, 1909. Рік 1, № 1 (16 трав.)]. На шпальтах газети висвітлювалися місцеві і світові події, з особливим наголосом на Греції та її зв'язках із грецькою спільнотою за кордоном. Часопис мав широку передплатну мережу як на теренах Російської імперії, так і за кордоном. Редакція газети співпрацювала з відомими афінськими журналістами, науковцями й драматургами та мала постійних кореспондентів у провідних європейських столицях [13, с. 16]. Важливим напрямом її діяльності була підтримка грецьких біженців в Одесі: безкоштовно публікувалися їхні оголошення про пошук роботи. На початку 1910-х років фінансове становище видання суттєво ускладнилося, і випуск газети «Світло»

довелося зупинити [13, с. 16–18]. В Одеській національній науковій бібліотеці зберігаються повні комплекти часопису за 1909–1910 рр. та неповний – за 1911 р.

У 1913–1916 рр. в Одесі також виходив політичний, літературний, громадський і комерційний часопис «Грецька зірка» («Ελληνικός Αστὴρ»), який видавці позиціонували як грецьку загальнонаціональну газету [10; 8, с. 108–110]. Її видавцем і директором був Костянтин Миколайович Кацамбас, відповідальним редактором — Михайло Харлампійович Цангаракіс, згодом його наступниками стали А. Г. Дервисьє, А. Н. Комінер. Як і часопис «Світло», «Грецька зірка» за своїм напрямом була помірковано-національною. У першому номері Костянтин Кацамбас умістив програму своєї газети, в якій чітко визначив рубрики видання: політика, економіка, література й навчання, громадське життя, грецькі емігранти в Росії. Окрему рубрику було присвячено війсьній тематиці: на її сторінках висвітлювалися військово-політичні події на Балканах, зокрема Перша й Друга Балканські війни. Редакція видання сформувала широку мережу кореспондентів Російської імперії та залучила до співпраці відомих грецьких журналістів із-за кордону, серед яких – активні прихильники вєнізелістської партії І. Економопулос та Г. Памбукос [13, с. 20]. Її видання також було нетривалим. У березні 1916 р. голова Грецького благодійного товариства Ф. Куссіс звернувся до генерального консула Греції в Одесі Е. Капаамбелі з проханням від ради Товариства запобігти наклепам, які лунали зі сторінок газети аж до її закриття. Ймовірно, між К. Кацамбасом та греками Одеси виникли певні суперечки, оскільки його персона отримала негативну оцінку у цьому клопотанні. Консул, своєю чергою, звернувся до головного начальника Одеського військового округу і генерал-губернатора Михайла Ісайовича Ебелова, який розпорядився тимчасово припинити випуск газети на період воєнного часу, зрештою, видання було закрите. В Одеській національній бібліотеці збереглося лише кілька номерів за 1913 р.

Костянтин Миколайович Кацамбас не планував здаватися і в тому самому 1916 р. відкрив нову газету під назвою «Сонце» («Ἠλός»). Відповідальним редактором став А. Н. Камінер [11; 5, с. 89]. У зверненні до читачів, опублікованому в першому номері часопису, Костянтин Кацамбас запевнив, що нове видання буде продовженням газети «Грецька зірка». Часопис «Сонце» проіснував лише до 1917 р. У фонді Одеської національної наукової бібліотеки за виключенням кількох номерів зберігається майже повний комплект часопису «Сонце».

Менше року, у 1917, під керівництвом комітету чотирьох директорів виходила газета «Відродження» («Αναγέννησις») [9; 2, с. 26–30]. Перший номер цього громадсько-політичного часопису вийшов 30 квітня 1917 р., а останній наявний (№ 23) датовано 4 жовтня [6, с. 89]. Відповідальним редактором видання був Г. Алацідіс. Приміщення редакції газети

знаходилося в Грецькому клубі «Омонія» на Грецькій площі. 1917-й рік був періодом значних політичних змін, зокрема революційних подій у Російській імперії. Ці події впливали на життя грецької громади, а газета ставила собі за мету висвітлення цих процесів з точки зору інтересів греків. Газета піднімала питання єдності грецького народу, національного самоусвідомлення та збереження культурної спадщини. Редакційна політика «Відродження» була спрямована насамперед на висвітлення і пропагування позиції й діяльності уряду Венізелоса та забезпечення йому підтримки греків Російської імперії, зокрема Одеси. Провідне місце на сторінках тижневика займало висвітлення актуальних внутрішньополітичних подій у тогочасній грецькій державі, зокрема боротьба Тимчасового національного уряду в Салоніках за владу. Суттєвий масив публікацій на сторінках видання також присвячено висвітленню громадського життя грецької діаспори на теренах Російської імперії. Через політичну нестабільність та соціальні зміни, що охопили Одесу та весь регіон під час революційних подій часопис «Відродження» припинив своє існування. В Одеській національній науковій бібліотеці зберігаються всі 23 номери газети.

Занепад грецьких газет був зумовлений як економічними ускладненнями, так і політичними умовами Російської імперії, де з початком Першої світової війни на пресу, насамперед іноземну, було накладено жорстку цензуру. Запроваджені обмежувальні заходи були пов'язані зі спробою запобігти поширенню лівих ідей та революційних настроїв у суспільстві. Кількість газетних видань значно зменшилася. Зміни в правилах діяльності періодичної преси, труднощі з доставкою газет до читачів, зменшення читацької аудиторії та фінансові труднощі призвели до закриття багатьох з них.

У фонді Одеської національної наукової бібліотеки майже у повному обсязі зібрана колекція грецькомовної одеської періодичної преси початку XX ст. Вона є унікальним джерелом для дослідження багатогранних зв'язків грецької громади з соціальним, економічним та культурним життям Одеси й регіону і становить цінний сегмент історико-культурної спадщини Півдня України.

Фізичний стан газетних оригіналів, характерний для друкованої продукції початку XX ст., ускладнює безпечне використання цих матеріалів. Старіння паперу, його крихкість, а також загрози, пов'язані з умовами воєнного стану, зумовлюють необхідність обмеження прямого доступу до них. Це робить особливо актуальним завдання збереження та, водночас, надання можливості дослідникам працювати з цими унікальними джерелами.

З огляду на це, Одеська національна наукова бібліотека реалізує комплекс заходів, спрямованих на довготривале збереження рідкісних видань і забезпечення їх широкою науковою репрезентації. Одним із основних напрямів є цифровізація фондів, що дозволяє, з одного боку,

гарантувати консерваційне збереження оригіналів, а з іншого – створити зручні інструменти для віддаленого доступу та використання їх у дослідницькій і освітній практиці.

У 2020–2021 рр., за підтримки Одеської філії Грецького фонду культури, було реалізовано проєкт «Одеські хронописи: свідки історії на шпальтах грецькомовної періодики початку XX століття», у рамках якого оцифровано цінну колекцію грецькомовних одеських часописів. Важливо, що відцифровані матеріали стали відкрито доступними для науковців, викладачів, студентів та всіх зацікавлених на онлайн-платформі «Скарби України» [7]. Це дозволило суттєво розширити коло користувачів і створило нові можливості для міждисциплінарних досліджень у сфері історії, культурології, журналістикознавства та бібліотекознавства.

Не менш вагомим є й те, що проєкт набув продовження: нині, за підтримки Посольства Грецької Республіки в Україні, здійснюється цифровізація книжкових грецькомовних видань із фондів Одеської національної наукової бібліотеки, що у комплексі з оцифрованою пресою формує потужний корпус джерел для вивчення історії та культури грецької діаспори в Одесі та на Півдні України загалом.

Перелік літератури

1. Авгитидис К. Г. Издательская деятельность греков Одессы, 1829–1917. Одесса, 2003. 128 с.
2. Блавацький С., Домбровський М. Грецька періодика в Україні — українська грекомовна преса у греції (1917, 1919–1920): транснаціональне компаративне дослідження. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2016. № 8. С. 23–38.
3. Гончарук Т. Г. Ініціатива Петра Ніщинського 1860 р. про заснування в Одесі журналу грецькою мовою. *Лукомор'я: археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я*. 2010. Вип. 4. С. 100–103.
4. Гребцова І. С. Періодична преса першої половини XIX ст. у соціально-культурному розвитку грецької общини Одеси. *Записки історичного факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова*. 2001. Вип. 11. С. 324–332.
5. ОННБ. ВЗАФ. Ф. 7914. Оп. 1. Спр. № 681. 40 арк.
6. Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917–1921 / опис Г. Д. Штейнванда ; за ред. С. Л. Рубінштейна. Одеса, 1929. 174 с.
7. Скарби України. Періодичні видання грецькою мовою, надруковані в Одесі на початку XX ст. URL: <https://odnb.odessa.ua/rarities/category/36>

8. Уварова О. До історії грекомовної періодики в Одесі на початку ХХ ст.: справа видавців газети «Еллінікос Астир». *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2015. Вип. 5 (23). С. 106–111.
9. Αναγέννησις. Οδησσός : Τυπ. Ε. Χρυσογέλου, 1917.
10. Ελληνικός Αστήρ = Ellinicos astir : έφημερίς πολιτική, φιλολογική, κοινωνική και έμπορική ... Οδησσός : Τυπ. Ε. Χρυσογέλου, 1913–1916.
11. Ήλιος. Одесса : «Славянская» тип. Ε. Η. Χρισογелος, 1916–1917.
12. Κόσμος : Ημερησία πολιτική, εμπορική και φιλολογική εφημερίς. Οδησσός : Τυπ. Ε. Χρυσογέλου, 1906–1914.
13. Τσατσανίδης Δ. Ο ελληνικός τύπος στην προεπαναστατική Ρωσία και την Σοβιετική Ένωση (1906–1939) [Μαθηματική Εργασία]. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Θεσσαλονίκη, 2024. 49 σ. URL: <https://apothesis.eap.gr/archive/item/199295>
14. Φώς : έφημερίς, πολιτική, φιλολογική, έμπορική και των ειδήσεων. Οδησσός : тип. «Труд», 1909–1911.